

ФЕНОМЕН ДОВІРИ В МЕНТАЛЬНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

М. О. Кононець

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
mariakononets@yandex.ru*

Довіра є основою всіх людських взаємозв'язків, від випадкових зустрічей до дружніх й близьких відносин. У статті представлені результати теоретичного аналізу методологічних підходів до вивчення феномена довіри. Показано, що спільної думки щодо визначення поняття довіри на сьогодні не існує. Проте загалом довіра пов'язана з ментальними репрезентаціями особистості і може виявлятися по відношенню до різних об'єктів (індивідів, груп, організацій, соціальних інститутів) і часто визначається через дію або поведінку. На думку психологів, ментальні репрезентації особистості щодо довіри є образами уяви, що автоматично утворюються у свідомості людини протягом набуття нею життєвого досвіду й не сприймаються свідомо. Описано особливості ментальних репрезентацій і експектацій студентів технічного університету щодо виявлення довіри до інших людей. Зокрема, у проведеному дослідженні було констатовано, що для більшості студентів (88%) характерними є ментальні репрезентації щодо виявлення довіри до інших людей. Хоча частина з них (9%) зазначила, що довіряти можуть не всім й не завжди, і довіра приходить згодом, а 6% респондентів з даної підгрупи визнали, що вони занадто довірливі, і це іноді завдає їм дискомфорту. Значно меншу підгрупу умовно утворили 12% респондентів з «обережними» ментальними репрезентаціями, які вважають, що варто довіряти тільки найближчим людям, а іншим – ні. Повторення експерименту Х. Уотерс і Е. Уотерс дозволило констатувати, що до першої підгрупи належали респонденти з позитивно сформованими у дитинстві експектаціями щодо довіри, а до другої – з негативними експектаціями. Перспективи подальших досліджень автор вбачає у розробці психокорекційних програм для підвищення інтенсивності довіри в студентів з різним рівнем недовіри до оточуючих.

Ключові слова: довіра; ментальні репрезентації; студенти; експектації щодо довіри; психокорекційна програма.

THE TRUST PHENOMENON IN MENTAL REPRESENTATIONS OF STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITY

M. Kononets

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
mariakononets@yandex.ru*

The trust is a basis of all human communications, from casual meetings to friendly and intimate relations. In article the results of theoretical analysis of methodological approaches to studying of a phenomenon of trust are presented. It is shown, that the general opinion concerning definition of concept of trust does not exist today. However as a whole the trust is connected with person's mental representations, can be shown in relation to different objects (individuals, groups, organizations, social institutes) and is often defined as action or behavior. According to psychologists, person's mental representations concerning trust are imageries of imagination which automatically arise in the consciousness throughout acquisition by person the life experience and are not perceived consciously. Features of mental representations and expectations of students of technical university concerning trust to other people are described. In particular, it was ascertained in the research, the majority of students (88 %) have mental representations concerning trust display to other people. Though the part from them (9 %) has specified, they can trust not to all and not always, and the trust comes in the course of time; and 6 % of respondents from this subgroup recognized, that they are too trustful, and it sometimes causes them discomfort. The smaller subgroup was conditionally formed of 12 % of respondents with "cautious" mental representations which suppose, to trust is possible only to the most close people, and to other people - isn't possible. The recurrence of experiment of H. Waters and E. Waters has allowed to ascertain: to the first subgroup belonged respondents with positively formed in the childhood

the expectations concerning trust, and to the second subgroup - with negative expectations. Prospects of the further researches the author sees in creation of psycho correctional programs for increase of intensity of trust at students with different level of mistrust to other people.

Keywords: trust; mental representations; students; expectations concerning trust; psychocorrection program.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі у зв'язку з кардинальними трансформаціями суспільних відносин феномен довіри набуває особливої актуальності. Довіра є одним з основних факторів, що забезпечують благополучне існування суспільства. Багато хто з нас навіть не розуміє, чому ми не можемо довіряти іншим. Довіра є основою всіх людських взаємозв'язків, від випадкових зустрічей до дружніх й близьких відносин. Вона регулює всі взаємодії між людьми. Ніхто не буде водити автомобіль або ходити по тротуару, сідати в поїзд або на літак, якщо не «довіряє» тому, що інші люди відповідально виконують свої обов'язки і дотримуються встановлених правил. Ми віримо, що інші водії будуть залишатися на своїй смузі, що провідники й пілоти будуть тверезими й пильними, а також у те, що інші люди, як правило, роблять усе можливе, щоб виконати свої зобов'язання стосовно нас. Від такої довіри залежить усе: культура, цивілізація, суспільство.

Однак, незважаючи на те, що певні аспекти проблеми довіри вже вивчалися рядом зарубіжних [5; 7; 12; 15; 17; 21; 22; 25-38 та ін.], російських [1-4; 6; 9-11; 13; 14; 16; 18-20 та ін.] і українських [8; 23; 24 та ін.] вчених, й до сьогодні фактори, що впливають на здатність людей довіряти оточуючим, досліджені недостатньо.

Мета статті – висвітлити результати теоретичного аналізу методологічних підходів до вивчення феномену довіри. Відповідно до мети, у статті вирішуються такі завдання: 1) представити результати теоретичного аналізу психологічних досліджень проблеми довіри; 2) висвітлити особливості ментальних репрезентацій студентів щодо виявлення довіри до інших людей; 3) показати можливі шляхи підвищення інтенсивності довіри у студентів.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Проблемою довіри в різний час займалися такі мислителі, як М. Вебер, Г. Гроцій, Э. Дюркгейм, И. Кант, О. Конт, Дж. Локк, Д. Юм та інші, які розглядали довіру як основу морального суспільства в умовах «предконвенційної» побудови суспільних відносин.

В умовах глобалізації й зміни існуючих суспільств світова громадськість усе частіше стикається з проблемами тероризму, війн, біженців, і тому ідея довіри розглядається як проблема пошуку нової основи соціального й політичного порядку. Наприклад, Е. Гідденс і А. Селігмен схильні до концептуального аналізу феномена довіри. Зокрема, Е. Гідденс розглядає довіру персоніфіковано й розрізняє базову довіру і довіру до абстрактних систем [7]. А. Селігмен розглядає довіру, з одного боку, як відчуття відповідальності й обов'язку, а з іншої – як упевненість у завтрашньому дні, тобто довіра асоціюється з конкретними структурами, з якими пов'язані сподівання людей [17].

Серед інших дослідників, які вивчали проблему довіри, можна також виділити Б. Барбера, Н. Лумана, Ш. Ейзенштадта, П. Штомпку.

Б. Барбер розглядає довіру як упевненість у здійсненні рольових очікувань, що сприяє розвитку в суспільстві відповідального поручництва [25]. Н. Луман диференціює довіру до людей і впевненість у соціальних інститутах. Він вважає, що оскільки довіра виникає внаслідок діяльності особистості, відповідно, вимагати довіри неможливо, тобто вона не вичерпується рольовими очікуваннями [33]. З останнім погоджується Б. Барбер [25]. Погляди Н. Лумана щодо проблеми довіри заперечує Ш.Ейзенштадт, який вважає, що через довіру особистість може опинитися в ситуації таких відносин, коли дії інших людей або систем не можуть бути засвідчені. Через брак вибору, особистість змушена довіряти, що завжди пов'язано з ризиком [27].

В.П. Зінченко вважає, що довіру виявляє та особистість, яка не в змозі прийняти рішення або діяти самостійно, і тому змушена довіряючи покладатися на загальноприйнятну думку або авторитетну особу [10]. Подібної думки дотримується П. Штомпка, який визначає довіру як певне сподівання на можливі дії інших людей, що дозволяє пом'якшити непередбачуваність майбутнього. У випадку зіткнення суспільства з «синдромом недовіри» до політичного режиму, економічної і суспільної системи в цілому, люди починають виявляти довіру в межах дружніх відносин, а також до тих чи інших соціальних груп (родини, етносу, релігійної спільноти), що є альтернативою. П. Штомпка вважає, що люди довіряють оточуючим через брак іншого вибору, і що довіра являє собою щось більше, аніж особисте настановлення, і є типовою орієнтацією, що властива певній множині індивідів [37].

Важливе місце у вивченні довіри займають дослідження феномена соціального капіталу. У науковий дискурс поняття «соціальний капітал» було введене П. Бурдьє, Г. Лоурі, Дж. Коулменом, Р. Патнемом і Ф. Фукуямою.

На думку П. Бурдьє, соціальний капітал є сукупністю ресурсів, як тих, що має особистість, так і потенційних, при цьому передбачається наявність системи інституціоналізованих відносин взаємного розпізнання або визнання [5]. Цей підхід базується на необхідності довіри в соціальних спільнотах для більш ефективної взаємодії між індивідами. Дж. Коулман основою соціального капіталу вважає соціальні відносини, що стимулюють довіру між людьми [12]. На думку Р. Патнема, соціальний капітал є продуктивним, і тому дозволяє домагатися здійснення певних цілей, які не можуть бути досягнуті за його відсутності [15]. У дослідженнях Ф. Фукуями довіра розглядається як очікування постійної, чесної поведінки, орієнтованої на цінності, що поділяє суспільство, і яка сприяє досягненню економічного процвітання [21]. Тобто довіра є регулятором утворення нових форм суспільних відносин, за яких соціальний капітал впливає на створення нових громадянських асоціацій, заснованих на загальноприйнятій цінностях.

Отже, спільної думки щодо визначення поняття довіри на сьогодні не існує. Дослідник С. Касталдо [26] вважає основною причиною розмаїтості визначень довіри те, що довірою називають достатньо різні феномени. У результаті проведеного ним комп'ютерного контент-аналізу найчастіше цитованих визначень довіри (72 варіанта) він зробив п'ять основних висновків [2]:

- 1) довіра пов'язана з очікуваннями, переконаннями, волевиявленням або настановленням;
- 2) довіра виявляється стосовно різних об'єктів (індивідів, груп, організацій, соціальних інститутів);
- 3) довіра часто (в 42 з 72 випадків) визначається через дію або поведінку. Тобто підкреслюється діяльнісний аспект довіри, а саме – дія суб'єкта як способу прояву довіри;
- 4) визначення довіри включають і результати і наслідки надання довіри; тобто передбачається, що дії контрагента можуть бути завбачені й позитивно оцінені суб'єктом довіри;
- 5) тлумачення довіри включає ризикованість ситуації ухвалення рішення.

У дослідженнях Д. Гамбетті [28], довіра – це очікування сприятливої, не негативної поведінки в умовах непідконтрольної поведінки. Саме довіра допомагає перебороти непевність, що виникає внаслідок браку інформації про оточуючих.

Автори І.В. Антоненко [3], Т.П. Скрипкіна [18], Л. Хосмер [30] розглядають довіру й недовіру як протилежні, взаємовиключні й, відповідно, взаємозалежні соціально-психологічні феномени. Проте вчені А.Б. Купрейченко [14], С.П. Табхарова [20], Т. Гов'єр [29], Дж. Левіцкі та ін. [31; 32] вважають, що довіра й недовіра є незалежними одна від одної.

При цьому багато дослідників характеризують довіру як:

- 1) дії на основі очікування, що пов'язані з ризиком;
- 2) очікування безпечної сприятливої зворотної реакції від оточуючих;
- 3) очікування чесності від поведінки оточуючих;
- 4) очікування передбачуваності, надійності, чуйності й турботи про добробут інших людей;
- 5) упевненість у підтвердженні очікувань і доброзичливості оточуючих.

Спроба виявити характеристики, що впливають на здатність довіряти оточуючим, була здійснена А.Б. Купрейченко й С.П. Табхаровою [13]. Згідно з отриманими ними даними, особистість, що викликає довіру оточуючих, характеризують такі якості, як моральність, надійність, відкритість, розум, незалежність, не конфліктність, оптимізм, сміливість, активність, освіченість, спритність, ввічливість, близькість світогляду, інтересів і життєвих цілей. Як показано в дослідженні С.П. Табхарової [20], в міру посилення близькості й ступеня знайомства з партнером кількість критеріїв недовіри до нього знижується, а кількість критеріїв довіри зростає. Але існують особистісні особливості, що чинять вплив на співвідношення критеріїв довіри й недовіри до різних категорій людей. Це співвідношення визначається функціями, які виконують довіра й недовіра в житті суб'єкта. Є.П. Ільїн зазначає, що немає нічого дивного в тім, що люди більше довіряють тим, хто їм ближче, кого вони краще знають. Адже справжня довіра виникає в результаті пізнання іншої людини в процесі тривалої взаємодії. Досвід взаємодії суб'єктів виступає основою для перевірки часом очікувань (довіри), що корегуються по мірі зміни взаємних відносин [11].

Психолог Дж. Сімпсон з Університету Міннесоти вважає, що довіра припускає зіставлення величких надій і прагнень, глибоких переживань і страхів людей [36]. Це пояснює, чому так багато людей мають проблеми з довірою: для них переваги близькості й інтимності затьмарені можливістю болю й зрадництва.

Первісні ментальні репрезентації щодо того, хто є гідним довіри, або відповідь на запитання «друг або ворог?» виникають автоматично, поза нашою свідомістю. Навіть у контексті інтимних відносин, наші настановлення щодо довіри не усвідомлюються.

Першим, хто виділив довіру як базове настановлення особистості до світу, що формується на ранніх етапах онтогенезу, був Е. Еріксон [22]. Показником прояву довіри є, наприклад, готовність дитини без особливої тривоги переносити зникнення матері з поля зору. Базовою потребою людини є її власна безпека, що має різну цінність для кожної людини. Об'єкти навколишнього світу повинні уявлятися людиною не тільки як відносно безпечні, але й як значущі в кожній конкретній ситуації. Тільки такий світ буде викликати в людини довіру, і вона буде вступати з ним у взаємодію. Люди мають різні здатності до довіри, деякі довіряють більш легко, ніж інші. Насправді, краще бути благонадійним і гідним довіри. Природа прихильності до наших вихователів у дитячому віці, залежно від домінуючого відчуття безпеки або небезпеки, визначає занепокоєння й замкненість або ступінь довірливості особистості, оскільки ці ранні «вкладення» забезпечують робочу модель того, як особистість бачить світ і людей у ньому.

Дитина, яка засвоїла урок, що близькі люди надійні, що вона може їм довіряти і що вони будуть піклуватися про неї, виходить у світ з певними ментальними репрезентаціями й експектаціями від людської взаємодії. Це може обернутися небезпечною прихильністю.

Зокрема, на думку професора психології М. Мікулінсера та його колег [34], такий безпечний сценарій складається з 3-х компонентів:

1) припущення, що коли Вам потрібна допомога, ви можете звернутися до того, кому Ви довіряєте;

2) припущення, що коли Вам потрібна підтримка, Ваша близька людина буде рада надати її;

3) визнання того, що Вас розрадіть і Вам полегшає від підтримки, яку Вам нададуть.

Усе це припускає створення сприятливих умов для формування здатності довіряти.

На відміну від цього, діти, в яких з'являється тривожність і почуття дискомфорту у відносинах з батьками або вихователями, побоюються, що їхній партнер не буде їх підтримувати й адекватно реагувати в момент необхідності. Вони не вірять у те, що близькі будуть поруч у важкий момент і бояться покласти на них. Уникнення є характерним для тих індивідів, які випробували на собі зневагу, відмову або насильство. Це призводить до уникнення ними тісних контактів, вони намагаються триматися осторонь і не звертатися по допомогу, оскільки не довіряють нікому взагалі. Як наслідок, вони обирають такі види діяльності, в яких є можливість залишатися автономними.

Нагадаємо, що описані ментальні репрезентації не є функцією свідомого процесу. Довіра або її відсутність не є результатом раціональних розумових процесів. Люди живуть у відповідності зі своїми психічними сценаріями, не усвідомлюючи причин довіри або недовіри, якщо вони не відвідували психотерапевта й не дійшли до реального розуміння того, як їхні дитячі переживання вплинули на них. Дослідники Е. Шнітер і Т. Шилдс зазначають, що хоча люди різняться за ступенем схильності до довіри або актів, що заслуговують довіри, довірча поведінка повсюдно визначається шляхом перевірки на адекватність конфліктуючих між собою коротких і тривалих програм регуляції поведінки, сформованими під впливом певних емоцій, які респонденти випробували особисто при міжособистісному спілкуванні [35].

У роботі Т.С. Пухарьової [16] наводяться результати опитування молодих людей щодо того, як вони розуміють довіру. Отримані в процесі опитування відповіді були віднесені до трьох основних типів: 1) розкриття себе для іншого; 2) добрі взаємовідносини; 3) впевненість в іншій людині. Причому, виділені типи визначень довіри є не взаємовиключними, а відображають різні сторони прояву довіри. Зокрема, в довірі людина виражає своє позитивне відношення не тільки до інформації, яку вона отримує, але й до особистості інформатора.

Серія експериментів американських учених Х. Уотерс і Е. Уотерс [38] дозволила зробити чіткі висновки щодо того, як функціонують вказані вище сценарії й ментальні репрезентації. Зокрема, респондентів просили написати історію з використанням наступного переліку слів: *мати, дитина, грати, ковдра, обійняти, посмішка, історія, вид, плюшевий ведмедик, втратив, знайшов, сон*. Респонденти, в яких були сформовані позитивні експектації щодо довіри, написали історії, сповнені материнської любові й позитивної взаємодії із щасливою й задоволеною дитиною, обіймами й посмішками, любові до свого плюшевого ведмедя, що був втрачений, а потім знайдений.

Проте респонденти з негативно сформованими експектаціями щодо довіри в своїх історіях описували знервовану мати, яка відволікається й втрачає плюшевого ведмедя; чоловіка, який вирішив, побачивши дитину, що грала з ковдрою на самоті у своєму ліжечку, розповісти їй історію, але передумав, тому що не зміг знайти плюшевого ведмедя, а дитина так і заснула на самоті в своєму ліжечку тощо. В останній історії слова «обійняти» і «посмішка» взагалі не були використані респондентами.

В межах цього експерименту також ставилися запитання, що мали відношення до дорослих, які пережили автокатастрофу. Це дозволило виявити наративи (історично й культурно обґрун-

товані інтерпретації деякого аспекту світу з певної позиції), які відповідали експектаціям випробуваних щодо їхньої безпеки.

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Подібний експеримент був проведений нами серед українських студентів, які навчаються за технічними спеціальностями. В експерименті взяли участь 104 особи віком 20 років. Студентам пропонувалося написати оповідання з використанням наведеного вище переліку слів. Після цього експериментатор просив їх відповісти на запитання, чи здатні вони довіряти людям. До першої підгрупи були віднесені 88% респондентів, які написали позитивні оповідання, використовуючи майже всі запропоновані експериментатором слова, і зазначили, що вони довіряють людям, оскільки вважають, що без довіри складно жити, і що у світі багато гідних довіри людей. Окрім того, респонденти даної групи висловлювали думку, що не даючи людям другий шанс щодо довіри можна приректи себе на самотність.

У той же час 6 % респондентів з даної підгрупи визнали, що вони занадто довірливі, і це іноді завдає їм дискомфорту. Частина респондентів цієї підгрупи (9%) вважають, що вони здатні довіряти людям, але не всім і не завжди, це залежить від людини. Вони вважають, що незнайомим людям не можна довіряти, а довіра приходить згодом, і їм потрібний час, щоб краще пізнати ту чи іншу людину. Слід зазначити, що історіям з подібними висловлюваннями були притаманні деякі загальні тенденції. По-перше, історії вийшли більш драматичними (в одній історії було написано про сумну дитину, що загубилася, при цьому її знайшла не мама, а інша людина; в іншій історії дитина злякалася, що втратила ведмедя «назавжди», у третій історії дитина втратила сон, а образ мами вкрай розмитий. По-друге, в усіх подібних історіях, як і в експериментах Х. Уотерс і Е. Уотерс, були відсутніми слова: обійняти, посмішка.

До другої підгрупи були віднесені 12% респондентів, які вважають, що варто довіряти тільки найближчим людям, а іншим – ні. В їхніх оповіданнях дитина обіймає ковдру або ведмедя, хоча мама й фігурує в історіях. У текстах написаних ними оповідань дуже багато виправлень. Один респондент навіть повністю закреслив свою історію, причому так, щоб було складно прочитати текст. Єдине, що вдалося розібрати в написаному ним тексті, так це фразу «один раз мені пощастило побачити дуже щасливу родину...».

У прагненні уникнути поспішних висновків, американські дослідники провели вісім експериментів з вивчення безпечних базових сценаріїв і виявили, що вони є основою, яка впливає на обробку людьми інформації про їхні відносини, експектації, спогади і судження [34]. Люди з безпечною базою є більш схильними до прояву турботи про інших у своїй поведінці й більш точними в уявленнях про своїх партнерів; вони також схильні швидше розуміти й вибачати свого партнера, якщо він розчарує їх до певної міри.

Оскільки наші ментальні репрезентації утворюються автоматично і не сприймаються свідомо, боротися з їхнім впливом можна шляхом аналізу того, як людина свідомо інтерпретує події та дії інших людей. Якщо в неї є проблеми з довірою до інших людей, подібний аналіз може бути корисний для того, щоб зосередитися на тому, як вона сприймає життя, як інтерпретує слова друзів або партнерів, їхні жести, репліки й поведінку.

На думку В.П. Зінченко, «Довіра, як і розуміння – це благо, а недовіра – усього лише корисна, якщо вона не перетворюється в головний життєвий принцип» [11, с. 83]. Зрозуміло, що переживши травму або розчарування, пов'язане з довірою, особливо в дитячому віці, складно довіряти оточуючим. У той же час цілеспрямована робота зі своїм внутрішнім світом може сприяти людині стати більш відкритою, що, у свою чергу, надасть їй можливість побудови повноцінних близьких відносин з оточуючими.

Ми вважаємо, що підвищення інтенсивності довіри в студентів з різним рівнем недовіри до оточуючих (низьким, середнім, високим) має відбуватися із застосуванням різних видів психокорекційних програм. Зокрема, для студентів з низьким рівнем недовіри до оточуючих корисною буде участь у відповідному соціально-психологічному тренінгу. Для студентів з середнім рівнем недовіри до оточуючих корисним буде взяти участь у роботі групи з активного соціально-психологічного навчання (АСПН). Щодо студентів з високим рівнем недовіри до оточуючих, то вони радше потребують індивідуальної глибинної психокорекції з наступним залученням до роботи в групі АСПН. Для розробки таких психокорекційних програм неocenним буде досвід Т.С. Яценко [24].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Спільної думки щодо визначення поняття довіри на сьогодні не існує. Проте, загалом довіра пов'язана з ментальними репрезентаціями особистості, може виявлятися по відношенню до різних об'єктів (індивідів, груп, організацій, соціальних інститутів) і часто визначається через дію

або поведінку. Довіра визначається тим, що дії контрагента можуть бути завбачені й позитивно оцінені суб'єктом довіри, а ситуація прийняття рішення щодо довіри до будь-якого об'єкта завжди пов'язана з ризиком.

Ментальні репрезентації особистості щодо довіри є образами уяви, які автоматично утворюються в свідомості людини протягом набуття нею життєвого досвіду і не сприймаються свідомо. Послабити вплив ментальних репрезентацій можна шляхом аналізу того, як людина свідомо інтерпретує події та дії інших людей.

Більшість дослідників характеризують довіру як: дії на основі очікування, що пов'язані з ризиком; очікування безпечної сприятливої зворотної реакції від оточуючих; очікування чесності від поведінки оточуючих; очікування передбачуваності, надійності, чуйності й турботи про добробут інших людей; упевненість у підтвердженні очікувань і доброзичливості оточуючих.

У проведеному дослідженні було констатовано, що для більшості студентів (88%) характерними є ментальні репрезентації щодо виявлення довіри до інших людей, хоча частина з них (9%) зазначила, що довіряти можуть не всім й не завжди, і довіра приходить згодом, а 6% респондентів з даної підгрупи визнали, що вони занадто довірливі, і це іноді завдає їм дискомфорту. Значно меншу підгрупу умовно утворили 12% респондентів з «обережними» ментальними репрезентаціями, які вважають, що варто довіряти тільки найближчим людям, а іншим – ні. Застосування методики Х. Уотерс і Е. Уотерс дозволило констатувати, що до першої підгрупи належали респонденти з позитивно сформованими у дитинстві експектаціями щодо довіри, а до другої – з негативними експектаціями.

Перспективи подальших досліджень полягають у: розробці психокорекційних програм для підвищення інтенсивності довіри в студентів з різним рівнем недовіри до оточуючих (низьким, середнім, високим).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева А.Ю. Основные элементы и структура межличностного доверия / А.Ю. Алексеева // Социологический журнал. – 2009. – № 3. – С. 22-40.
2. Алексеева А. Уверенность, социальное доверие и межличностное доверие: критерии различия / А. Алексеева // Человек. Сообщество. Управление. – 2007. – № 4. – С. 4-21.
3. Антоненко И.В. Обзор исследований по проблеме доверия / И.В. Антоненко // Социальный психолог. – 2003. – № 1. – С. 26-35.
4. Богомаз С.А. Влияние смысложизненных ориентаций человека на его толерантность и доверие к другим людям / С.А. Богомаз, О.В. Макаренко, Е.П. Бельц // Материалы Всероссийской интернет-конференции «Значение прикладной психологии в новейшей истории России». – Ставрополь, 2005. – С. 86-91.
5. Бурдые П. Социология политики: Пер. с фр./ Сост., общ. ред. и предисл. Н.А. Шматко. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.
6. Веселов Ю.В. Проблема доверия // Экономика и социология доверия; под ред. Ю.В. Веселова. – СПб.: Социол. об-во им. М.М. Ковалевского, 2004. – С. 5-15.
7. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – М.: Академический Проект, 2003. – 528 с.
8. Єрмакова Н. О. Психологічні особливості становлення довіри до себе в юнацькому віці : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 ; Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 2008. – 205 с.
9. Заболотная Г.М. Феномен доверия и его социальные функции / Г.М. Заболотная // Вестник Росс. ун-та Дружбы народов. – Сер. Социология. – 2003. – № 4-5. – С. 67-73.
10. Зинченко В.П. Психология доверия / Зинченко В.П. – 2-е изд., испр. и доп. – Самара : СИОКПП, 2001. – 104 с.
11. Ильин Е.П. Психология доверия / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2013. – 288 с.
12. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122-139
13. Купрейченко А.Б. Критерии доверия и недоверия личности другим людям / А.Б. Купрейченко, С.П. Табхарова // Психологический журнал. – 2007. – Т. 28. – №2. – С. 55-67.
14. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия / А.Б. Купрейченко. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – 571 с.
15. Патнэм Р. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь / Р. Патнэм // МЭ и МО. – 1995. – № 4. – С. 78.

16. Пухарева Т.С. Доверие к себе и к другим у студентов юридического факультета в процессе профессионального обучения / Т.С. Пухарева // Российский психологический журнал. – 2011. – Т. 8. – №2. – С. 71-76.
17. Селигман А. Проблема доверия / А. Селигман; пер. с англ. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
18. Скрипкина Т.П. Психология доверия / Т.П. Скрипкина. – М.: Академия, 2000. – 264 с.
19. Степанова Н.М. Проблема доверия как ценностная составляющая социального капитала современного общества / Н.М. Степанова // Traditions and moderns trends in the process of formation of humanitarian values: Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the LXXXIV International Research and Practice Conference and II stage of the Championship in Art History, History, Philosophy, Culturology, Physical Culture and Sports (London, June 26 – July 02, 2014). London: IASHE, P. 86-88.
20. Табхарова С.П. Взаимосвязь доверия и недоверия личности другим людям с отношением к соблюдению нравственных норм делового поведения : дисс. ... на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / С.П. Табхарова. – Москва, 2008. – 210 с.
21. Фукуяма Ф. Доверие: Социальные добродетели и путь к процветанию: пер. с англ. / Ф.Фукуяма. – М.: АСТ МОСКВА, 2008. – 730 с.
22. Эрикссон Э.Г. Детство и общество / Э.Г. Эрикссон – СПб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. – 592 с.
23. Юрченко О.В. Взаємозв'язок інтернальності та міжособистісної довіри студентів технічного ВНЗ / О.В. Юрченко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – К., 2012. – № 2(35). – С. 110-116.
24. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: [навч. посіб.] / Яценко Т. С. – К. : Вища школа, 2006. – 382 с.
25. Barber, B. (1983). *The Logic and Limits of Trust*. New Brunswick: Rutgers University Press, p. 198.
26. Castaldo, S. (2002). Meanings of trust: a Meta analysis of trust definitions. Paper presented at Second Euram Conference, Stockholm.
27. Eisenstadt, S. N. (1995). Power, Trust, and Meaning. *Essays in Sociological Theory and Analysis*. Chicago, p. 414.
28. Gambetta, D. (2000) Can We Trust Trust? In *Trust, Marketing and Breaking Cooperative Relations*; Ed. by D. Gambetta; University of Oxford. pp. 213-237.
29. Govier, T. (1994). Is It a Jungle Out There? Trust, Distrust and the Construction of Social Reality. *Dialogue* 33(02), p. 237.
30. Hosmer, L.T. (1995) Trust: The Connecting Link between Organizational Theory and Philosophical Ethics. *The Academy of Management Review*, Vol. 20, No. 2 (Apr., 1995), pp. 379-403.
31. Lewicki, R.J., & Brinsfield, C. (2012). *Measuring trust beliefs and behaviours*. In F. Lyon, G. Mollering, & M.N. Saunders (Eds.), *Handbook of trust research* (pp. 29-39). Northampton, MA: Edward Elgar.
32. Lewicki, R.J., McAllister, D.J. and Bies, R.J. (1998) *Trust and distrust. New relationships and realities*. *Academy of Management Review*, 23(3), pp. 438-458.
33. Luhman, N. *Trust and Power* (1979). – Chichester: Wiley, 208 p.
34. Mikulincer, Mario, Philip, R. Shaver, et al. "What's Inside the Minds of Securely and Insecurely Attached People? The Secure-based Script and Its Associations with Attachment Style Dimensions", *Journal of Personality and Social Psychology* (2009), vol. 97, No. 4, pp. 615-633.
35. Schniter, E., Shields, T. (2013) *Recalibrational emotions and the regulation of trust-based behaviors*. In: D. Gefen (Ed.) *Psychology of trust: New research*. Nova Science Publishers, New York.
36. Simpson, Jeffry A. "Psychological Foundations of Trust", *Current Directions in Psychological Science* (2007), Vol. 16, No. 5, pp. 264-268.
37. Sztompka, P. (1998) Trust and Distrust. *European Journal of Social Theory*. Vol. 1. N 1. July, P. 20.
38. Waters, Harriet S, and Everett Waters (2006) The attachment working models concept: among other things, we build script-like representations of secure base experiences, *Attachment and Human Development*, September, 8(3), pp. 185-197.

REFERENCES

1. Alekseeva, A.Ju. (2009). Osnovnye jelementy I struktura mezhlichnostnogo doverija [The main elements and the structure of interpersonal trust]. *Sociologicheskij zhurnal*, 3, 22-40.
2. Alekseeva, A. (2007). Uverenost', social'noe doverie I mezhlichnostnoe doverie: kriterii razlichenija [Confidence, social trust and interpersonal trust: distinguishing criteria]. *Chelovek. Soobshhestvo. Upravlenie*, 4, 4-21.

3. Antonenko, I.V. (2003). Obzor issledovanij po probleme doverija [The review of the issue confidence in research]. *Social'nyj psiholog*, 1, 26-35.
4. Bogomaz, S.A., Makarenko, O.V. and Bel'c, E.P. (2005). Vlijanie smyslozhiznennyh orientacij cheloveka na ego tolerantnost' i doverie k drugim ljudjam [Influence of human life orientations on its tolerance and trust in to other people]. In *Znachenie prikladnoj psihologii v novejshej istorii Rossii: Materialy Vserossijskoj internet-konferencii. Stavropol'*, 86-91.
5. Burd'e, P. (1993). *Sociologija politiki [Sociology of politics]*. Moscow: Socio-Logos.
6. Veselov, Ju.V. (2004). Problema doverija [Problem of trust]. *Jekonomika i sociologija doverija, Sankt-Peterburg: Sociologicheskoe obshhestvo im. M.M. Kovalevskogo*, 5-15.
7. Giddens, Je. (2003). *Ustroenie obshhestva: Ocherk teorii strukturacii [The dispensation of society: Outline of structuration theory]*. Moscow: Akademicheskij Proekt.
8. Jermakova, N. O. (2008). Psihologichni osoblyvosti stanovlennja doviry do sebe v junac'komu vici dysertacii' kandydata psihologichnyh nauk [Psychological especially the formation of credibility in adolescence (Doctoral dissertation)], Kyiv.
9. Zabolotnaja, G.M. (2003). Fenomen doverija i ego social'nye funkcii [The phenomenon of trust and its social function]. *Vestnik Rossijskogo univesiteta Druzhby narodov. Serija Sociologija*, 4-5, 67-73.
10. Zinchenko, V.P. (2001). *Psihologija doverija [Psychology of trust]*. Samara: SIOKPP.
11. Il'in, E.P. (2013). *Psihologija doverija [Psychology of trust]*. St. Petersburg: Piter.
12. Koulman, Dzh. (2001). Kapital social'nyj i chelovecheskij [Social and human capital]. *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, 3, 122-139.
13. Kuprejchenko, A.B. and Tabharova, S.P. (2007). Kriterii doverija i nedoverija lichnosti drugim ljudjam [Criteria for trust and distrust of personality to other people]. *Psihologicheskij zhurnal*, 28, 2, 55-67.
14. Kuprejchenko, A.B. (2008). *Psihologija doverija i nedoverija [Psychology of trust and distrust]*. Moscow: Izdatel'stvo «Institut psihologii RAN».
15. Patnjem, R. (1995). Procvetajushhaja kom'juniti, social'nyj kapital i obshhestvennaja zhizn' [Prosperous community, social capital and social life]. *MJe i MO*, 4, 78.
16. Puhareva, T.S. (2011). Doverie k sebe i k drugim u studentov juridicheskogo fakulteta v processe professional'nogo obuchenija [Trust in yourself and to other in students of the law faculty in the process of training]. *Rossijskij psihologicheskij zhurnal*, 8, 2, 71-76.
17. Seligman, A. (2002). *Problema doverija [Problem of trust]*. Moscow: Ideja-Press.
18. Skripkina, T.P. (2000). *Psihologija doverija [Psychology of trust]*. Moscow: Akademiya.
19. Stepanova, N.M. (2014). Problema doverija kak cennostnaja sostavljajushhaja social'nogo kapitala sovremennogo obshhestva [The problem of trust as a value component of the social capital in modern society]. In: *Traditions and moderns trends in the process of formation of humanitarian values: Peer-reviewed materials digest (collective monograph)*. London: IASHE, 86-88.
20. Tabharova, S.P. (2008). Vzaimosvjaz' doverija i nedoverija lichnosti drugim ljudjam s otnosheniem k sobljudeniju npravstvennyh norm delovogo povedenija : disseracija na soiskanie nauchnoj stepeni kandidata psihologicheskikh nauk [The relationship of trust and distrust of personality to other people with the attitude to compliance with ethical standards of business behavior (Doctoral dissertation)], Moscow.
21. Fukujama, F. (2008). *Doverie: Social'nye dobrodeteli i put' k procvetaniju [Trust: The social virtues and path to prosperity]*. Moscow: ACT MOSKVA.
22. Jerikson, Je.G. (1996). *Detstvo i obshhestvo [Childhood and Society]*. St. Petersburg: Lenato, ACT, Fond «Universitetskaja kniga».
23. Jurchenko, O.V. (2012). Relationship of internal and interpersonal trust technical university students. *Visnyk of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogics*, 2(35), 110-116 (In Ukrainian).
24. Jacenko, T. S. (2006). *Osnovy glybynnoi' psyhokorekcii': fenomenologija, teorija i praktyka [Fundamentals of deep correction, phenomenology, theory and practice]*. Kyiv: Vyshha shkola.
25. Barber, B. (1983). *The Logic and Limits of Trust*. New Brunswick: Rutgers University Press, 198.
26. Castaldo, S. (2002). *Meanings of trust: a meta analysis of trust definitions*. Paper presented at Second Euram Conference, Stockholm.
27. Eisenstadt, S. N. (1995). Power, trust, and meaning. *Essays in Sociological Theory and Analysis*. Chicago, 414.
28. Gambetta, D. (2000). Can We Trust Trust? In Gambetta, D. (ed.) *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations, electronic edition*, Department of Sociology, University of Oxford, 213-237.
29. Govier, T. (1994). Is it a jungle out there? Trust, distrust and the construction of social reality. *Dialogue*, 33, 237-252. doi:10.1017/S0012217300010519.

30. Hosmer, L.T. (1995). Trust: The Connecting Link between Organizational Theory and Philosophical Ethics. *The Academy of Management Review*, 20, 2 (Apr., 1995), 379-403.
31. Lewicki, R.J., & Brinsfield, C. (2012). Measuring trust beliefs and behaviours. In F. Lyon, G. Mollering, & M.N. Saunders (Eds.), *Handbook of trust research* (pp. 29-39). Northampton, MA: Edward Elgar.
32. Lewicki, R.J., McAllister, D.J. and Bies, R.J. (1998). Trust and distrust. New relationships and realities. *Academy of Management Review*, 23(3), 438-458.
33. Luhman, N. *Trust and Power* (1979). Chichester: Wiley.
34. Mikulincer, Mario, Philip, R. Shaver, et al. (2009) What's inside the minds of securely and insecurely attached people? The secure-based script and its associations with attachment style dimensions, *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 4, 615-633.
35. Schniter, E. and Shields, T. (2013). Recalibrational emotions and the regulation of trust-based behaviors. In: D. Gefen (Ed.) *Psychology of trust: New research*. New York, Nova Science Publishers.
36. Simpson, Jeffrey A. (2007). Psychological Foundations of Trust, *Current Directions in Psychological Science*, 16, 5, 264-268.
37. Sztompka, P. (1998). Trust and Distrust. *European Journal of Social Theory*. Vol 1, 1, 20.
38. Waters, Harriet S, and Everett Waters (2006). The attachment working models concept: among other things, we build script-like representations of secure base experiences, *Attachment and Human Development*, September, 8(3), 185-197.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2015 р.